

*До спеціалізованої вченої Ради
К 11.737.01 у Донецькому
юридичному інституті МВС України
за адресою: 50106, м. Кривий Ріг, вул.
Степана Тільги, 21.*

ВІДГУК

офіційного опонента на дисертацію

Серебрянського Павла Вікторовича

«Забезпечення безпеки осіб, які беруть участь у кримінальному процесі»,
подану на здобуття наукового ступеня кандидата юридичних наук за
спеціальністю 12.00.09 (кримінальний процес та криміналістика; судова
експертиза; оперативно-розшукова діяльність)

Актуальність теми дисертаційного дослідження.

Проблема законодавчого регулювання забезпечення безпеки осіб, які беруть участь у кримінальному процесі в останні роки набула особливого значення у зв'язку із загостренням криміногенної ситуації в державі. Не підлягає сумніву, що однією із суттєвих причин цього становища є те, що інформація про вчинені злочини не надходить до правоохоронних органів, оскільки її носії, побоюючись розправи з боку злочинців, не вірять у спроможність захисту від протиправних посягань у разі надання такої інформації державним органам. З метою забезпечення принципів кримінального процесу, органи і посадові особи зобов'язані забезпечити безпеку осіб для повного і об'єктивного розгляду справи.

Аналіз норм КПК свідчить, що питання забезпечення безпеки осіб, які беруть участь у кримінальному процесі залишаються не повністю врегульованими. Це викликано відсутністю спеціальних норм стосовно інституту забезпечення безпеки осіб, що беруть участь у кримінальному процесі, на відміну від попереднього КПК 1960 року. Під час реформування певної галузі процесуального права звичною є думка про те, що це робиться з метою вдосконалення і більш належного правового регулювання суспільних відносин. І тому, неврегульованість багатьох аспектів забезпечення безпеки,

неузгодженість нормативних актів та ін. й надає можливість констатувати про актуальність та своєчасність обраного дисертаційного дослідження.

Зв'язок теми дисертації із сучасними дослідженнями. До питання заявленої проблематики в той чи іншій мірі привертали свою увагу багато науковців (М.Ю. Азаров, В.П. Бахін, В.І. Бояров, Л.В. Брусніцин, В.К. Весельський, В.В. Войников, М.В. Гарник, О.П. Герасимчук, В.І. Галаган, А.О. Гавловська, В.В. Гевко, О.В. Гогусь, Ю.В. Гуцуляк, В.В. Емірський, О.Ю. Єпіхін, Є.В. Жаріков, О.О. Зайцев, В.С. Зеленецький, М.С. Карпов, Є.Є. Кондратьєв, Г.В. Коновалова, М.І. Костін, Н.А. Краснікова, В.С. Кузьмічов, М.В. Куркін, Є.Д. Лук'янчиков, А.О. Ляш, В.Т. Маляренко, Ю.М. Мазур, В.І. Маєвський, М.В. Новікова, С.М. Пашков, Т.І. Панасюк, Н.В. Пелипенко, М.А. Погорецький, К.О. Ромодановський, С.М. Рябий, О.С. Саїнчин, М.А. Сильнов, О.С. Сотула, С.М. Стахівський, В.М. Стратонов, А.А. Тимошенко, М.В. Тимчаль, В.М. Тертишник, О.В. Усенко, В.Г. Уваров, Л.А. Філяніна, В.Г. Шахрай, Л.М. Шестопалова, С.П. Щерба, А.А. Юнусов, С.О. Янін та ін.), але безпосередньо близькими за суттю дослідженнями у свій час займалися О.О.Гриньків (опрацьовувала вітчизняну практику та світовий досвід застосування заходів безпеки учасників кримінального судочинства) та Т.І.Панасюк (розглядала питання захисту свідків і потерпілих у кримінальному процесі). На відміну від згадуваних науковців дисертант обрав предметом своєї роботи саме забезпечення безпеки осіб, які беруть участь у кримінальному процесі, як окремий інститут, що є значно ширшим поняттям.

Мета та завдання дослідження повною мірою узгоджуються з планом дисертації. Об'єкт та предмет дослідження обрані правильно.

Ступінь обґрунтованості наукових положень, висновків і рекомендацій. Обґрунтованість наукових положень, висновків і рекомендацій дослідження забезпечена вірним методологічним підходом і методами дослідження. Зокрема, у роботі були використані загальнофілософські, загальнонаукові, логічні та спеціально-правові методи пізнання. Вони застосовувалися комплексно, що дало змогу забезпечити всебічність, повноту й об'єктивність

проведеного дослідження, обґрунтувати й узгодити сформульовані в дисертації висновки, а також упевнитись у достовірності отриманих результатів.

Результати дисертації ґрунтуються *на емпіричній базі*, яку складають:

- а) державна статистична звітність за 2015-2019 роки;
- б) матеріали аналізу судової практики (вивчено 97 рішень судів України у вказаній сфері).

Достовірність і новизна наукових положень, висновків і рекомендацій.

Наукова новизна одержаних результатів полягає в тому, що пропонована робота є першим комплексним монографічним дослідженням у вітчизняній правовій літературі після реформи кримінального процесуального законодавства України, присвячена аналізу інституту забезпечення безпеки осіб, які беруть участь у кримінальному процесі. У результаті здійсненого аналізу сформовано низку висновків, рекомендацій і пропозицій щодо вдосконалення законодавства України в сфері забезпечення безпеки осіб, що беруть участь у кримінальному процесі

Практичне значення одержаних результатів. Окремі результати та висновки дисертаційної роботи певним чином впроваджені у законотворчу, правозастосовну діяльність, навчальний процес та науково-дослідницьку сферу, що підтверджено відповідними актами впровадження (С.244-246).

Апробація результатів дисертації. Основні положення дисертаційного дослідження обговорювалися під час роботи 13 науково-практичних конференцій: «Юридична наука та практика: виклики сучасних євроінтеграційних процесів» (м. Братислава, 27-28.11.2015); «Тенденції та пріоритети реформування законодавства України» (м. Херсон, 11-12.12.2015); «Держава і право: проблеми становлення і стратегія розвитку» (м. Ужгород, 25-26.12.2015); «Інформаційне та науково-методичне забезпечення досудового розслідування та судового провадження» (м. Запоріжжя, 21.04.2016); «Теоретичний аналіз і наукові дослідження юриспруденції у світовій науці» (м. Київ, 16-17.12.2016); «Нові завдання та напрями розвитку юридичної науки у XXI столітті» (м. Одеса, 20-21.01.2017); «Процесуальні аспекти досудового

розслідування» (м. Одеса, 07.04.2017); «Правові реформи в Україні: реалії сьогодення» (м. Харків, 14-15.04.2017); «Наука та інновації» (м. Київ, 29-30.06.2018); «Традиції та наукові стратегії у Центральній та Східній Європі» (м. Київ, 29-30.06.2018); «Сучасні тенденції в юридичній науці України» (м. Київ, 29-30.06.2018); «Правова держава: історія, сучасність та перспективи формування в Україні» (м. Ужгород, 15-16.02.2019); «Правове регулювання суспільних відносин в умовах демократизації української держави» (м. Одеса, 01-02.03.2019).

Повнота викладу наукових положень, висновків і рекомендацій, сформульованих у дисертації та в опублікованих працях. Основні положення та висновки дисертаційного дослідження знайшли відображення у 9 наукових публікаціях, з яких 7 статей у вітчизняних фахових виданнях, затверджених ВАК України та дві у міжнародних фахових виданнях.

Робота виконана українською мовою, її структура й обсяг визначається метою, завданнями, об'єктом та предметом дослідження. Дисертація складається зі вступу, трьох розділів, що містять вісім підрозділів, висновків, списку використаних джерел і додатків. Повний обсяг дисертації складає 244 сторінок. Робота містить список використаних джерел із 242 найменувань на 28 сторінках.

Автореферат підготовлено відповідно до діючих вимог. Його зміст ідентичний основним положенням дисертації.

Оцінка першого розділу дисертації «Генеза інституту забезпечення безпеки учасників кримінального процесу».

У підрозділі 1.1. «Історичні етапи розвитку інституту забезпечення безпеки осіб у кримінальному процесуальному законодавстві України», на підставі проведеного аналізу дисертант обґрунтовано визначив чотири періоди розвитку інституту забезпечення безпеки учасників кримінального процесу в Україні, де кожен з цих періодів характеризувався прийняттям нормативно-правових актів та здобутками науковців у даній галузі. Так, створення у 2003 році такого органу як «Грифон», який мав досить багато функцій у сфері

забезпечення безпеки осіб, які беруть участь у кримінальному процесі, стало одним із найважливіших здобутків третього етапу розвитку інституту забезпечення безпеки у кримінальному процесі (від незалежності України до 2010 року). Проте, цілком вірно підкреслено недостатнє фінансування означеного інституту за весь період його існування, а з огляду на це й дотепер не створено тих умов, які необхідні для належного функціонування розглядуваного інституту.

У підрозділі 1.2 «Особливості формування інституту забезпечення безпеки в країнах близького і дальнього зарубіжжя, а також його міжнародно-правове регулювання» автор приділив увагу огляду літератури, присвяченої питанням формування інституту забезпечення безпеки в деяких країнах і зробив висновок, що останній знаходить активне відображення в законодавстві зарубіжних країн як з англосаксонською, так і романо-германською правовими системами. Опонентом окремо констатується в якості позивного фактора виокремлення дисертантом у розглядуваному підрозділі позитивних та негативних сторін законодавства європейських країн щодо реалізації безпеки учасників кримінального процесу.

Що стосується оцінки розділу 2. «Правовий механізм здійснення заходів забезпечення безпеки осіб, які потребують захисту від протиправних посягань», то він є найбільший (чотири підрозділи) та найінформативнішим.

У підрозділі 2.1 «Поняття, сутність заходів забезпечення безпеки та суб'єкти кримінальних-процесуальних відносин щодо яких вони застосовуються», на підставі проведеного аналізу дисертант пропонує власне визначення заходів забезпечення безпеки осіб, які беруть участь у кримінальному процесі, зокрема, як сукупність методів, способів та засобів, визначених законом, які здійснюються державними та правоохоронними органами з метою захисту життя, здоров'я, майна та житла осіб, які беруть участь у кримінальному процесі, членів їх сімей, близьких родичів від будь-яких протиправних посягань, а також з метою досягнення завдань кримінального-процесуального судочинства. Більше того, автор аргументовано

дійшов висновку, що чіткого визначення поняття правоохоронного органу так і не існує й дотепер.

Заслуговують на увагу й критичні міркування автора щодо права свідка або потерпілого не давати свідчення в разі відсутності необхідної гарантії його у безпеки в кримінальному процесі (с.90).

Підрозділ 2.2 присвячено класифікації та характеристики заходів забезпечення безпеки, де здобувачем критично аналізується реальний стан справ з цього питання і надається своє бачення його вирішення.

Так, у підрозділі 2.3 «Приводи та підстави застосування заходів забезпечення безпеки» правильно відзначається, що на практиці приводи і підстави застосування заходів безпеки до учасників кримінального процесу є первинним елементом початку дії всього інституту заходів безпеки в кримінальному процесі. Цілком вірно дисертант констатує той факт, що потерпілі, свідки, інші особи, які беруть участь у кримінальному процесі, будучи незахищеними від незаконного впливу з боку підозрюваного, обвинуваченого, ухиляються від здійснення своїх громадянських прав та обов'язків і навіть досить часто вимушені відказуватися від показань, які вони надавали раніше (с.128). З огляду на це, слушною є пропозиція доповнити КПК окремими статтями, де чітко визначити приводи та підстави для вжиття заходів безпеки, а також окремим пунктом передбачити як привід застосування заходів безпеки – наявність оперативно-розшукової інформації чи матеріалів оперативно-розшукової діяльності про загрозу особам, які беруть участь у кримінальному процесі, їх близьким родичам, житлу чи майну.

У підрозділі 2.4 «Поняття та форми взаємодії органів, що забезпечують безпеку осіб, які беруть участь у кримінальному процесі» висвітлено правову основу такої взаємодії між органами, що її забезпечують, сформульовано поняття взаємодії й обґрунтовується необхідність створення інструкції, яка б стала дієвим кроком у врегулюванні питань взаємодії для підрозділів, що її забезпечують. Цікавими є міркування автора щодо ідеї створення недержавних органів, які б надавали послуги по забезпеченню безпеки осіб. На думку

опонента, здобувач правильно підкреслює негативні та позитивні сторони цього питання, зокрема: а) що дана діяльність не була б безкоштовною, тому поза захистом можуть лишитися особи, що не мають належного матеріального забезпечення; б) як взаємодіяти з такими недержавними органами і якими нормативними актами керуватись (С.148-149).

Практичну спрямованість має розділ 3. «Значення інституту забезпечення безпеки у кримінальному процесі». Так, у підрозділі 3.1 «Проблеми застосування норм кримінального-процесуального права при забезпеченні безпеки осіб, які беруть участь у кримінальному процесі» дисертант пропонує їх розглядати з правової та організаційної точок зору, де виокремлює проблеми: а) відсутність фінансування даного інституту з боку держави; б) соціальне забезпечення осіб щодо яких застосовано заходи безпеки; в) відсутність спеціально уповноваженого органу, який би був незалежним і відповідно здійснював би заходи забезпечення безпеки, на прикладі Служби маршалів США чи Служби захисту свідків та жертв злочинів Литовської Республіки; г) відсутність у КПК норм права, які б регулювали інститут забезпечення безпеки; відсутність у практичній діяльності програм захисту на прикладі міжнародних колег.

У свою чергу у підрозділі 3.2 «Ефективність застосування та перспективи вдосконалення інституту забезпечення безпеки учасників кримінального процесу в Україні» здобувач дійшов висновку, що для вдосконалення інституту забезпечення безпеки слід створити умови загального характеру (*розробка єдиної концепції захисту учасників кримінального процесу; узгодження принципів і стандартів державного захисту осіб, які беруть участь у кримінальному процесі із міжнародними нормативно-правовими актами; доповнення КПК окремою главою, що буде регулювати відносини пов'язані із забезпеченням безпеки учасників кримінального процесу; забезпечення належного фінансування вказаного інституту*) та спеціального (*забезпечення ефективними засобами правового захисту будь-яку особу з боку держави, чий права, свободи порушені; вдосконалення взаємодії державних та*

правоохоронних органів із особами, які беруть участь у кримінальному процесі; забезпечення відновлення довіри правоохоронців до громадян; забезпечення реального матеріального заохочення свідків, що співпрацюють із правоохоронцями; започаткування програм захисту осіб, які беруть участь у кримінальному процесі; створення єдиного органу, який буде забезпечувати безпеку учасників кримінального процесу).

Загалом позитивно оцінюючи дисертаційне дослідження П.В.Серебрянського треба зазначити, що як і кожна робота такого масштабу, вона охоплює певне коло дискусійних питань, які не можуть залишатися поза їх критичного аналізу.

1. Так, на с. 25 (с.4 автореферату) автор констатує, що емпіричну базу дослідження складають:

- а) державна статистична звітність за 2015-2019 роки;
- б) матеріали аналізу судової практики (вивчено 97 рішень судів України у вказаній сфері).

В той же час, результати її аналізу достатньо не відображені у дисертаційному дослідженні (див. Додаток 2), хоча за текстом роботи посилання на них наявні. Так, на с.116 визначається, що *«під час проведення анкетування слідчих, було встановлено, що у низці кримінальних проваджень, у яких проводилось впізнання поза візуальним спостереженням того, кого впізнають, слідчими ОВС було допущено ряд процесуальних помилок. Цю слідчу дію вони проводили не в якості заходу забезпечення безпеки, а як звичайну слідчу дію, тобто у матеріалах справи відсутні будь-які фактичні дані щодо загрози життю, здоров'ю чи майну особи, яка впізнає (Додаток 2 – виділено О.О.)»*. Проте у згадуваному Додатку інформація відсутня. Аналогічна ситуація й щодо інших питань (міркування щодо принципу конфіденційності (с.162), щодо відмовлень від заходів забезпечення безпеки (с.167) та ін.)

На наш погляд, робота була більш переконливою, якщо б автор проілюстрував її практичними прикладами та відповідною аналітикою

емпірики, яку можна доповнити до наявної (рекомендація на перспективу) за рахунок опитування співробітників прокуратури (процесуальних керівників), слідчих, адвокатів, свідків, потерпілих і, навіть, обвинувачених.

2. На с.с.134-135 автор, на підставі ретельного аналізу нормативної бази робить правильний висновок, що *«..з метою усунення колізій в регулюванні питань щодо приводів і підстав застосування заходів безпеки, які наявні у ЗУ, потрібно, як на нашу думку, доповнити КПК окремою статтею, де чітко визначити приводи та підстави для вжиття заходів безпеки»*. Він навіть опосередковано звертається до законодавця, щоб той окремо передбачив як: а) привід - *«застосування заходів безпеки - наявність оперативно-розшукової інформації чи матеріалів оперативно-розшукової діяльності про загрозу особам, які беруть участь у кримінальному процесі, їх близьким родичам, житлу чи майну»* ; б) підставу для вжиття заходів безпеки *«не лише дані, які свідчать про реальність погрози, а й носять превентивний характер з метою упередження будь-яких протиправних дій, спрямованих на спричинення шкоди особі, яка брала участь у кримінальному процесі»*. Такий підхід, як нам здається, є слухним, а запропонування редакції означеної статті КПК (виділено О.О.) цілком логічно завершило б розглядуване питання, проте автор не пішов таким шляхом, а лише обмежився рекомендаціями.

Аналогічна ситуація виявилася й у підрозділі 2.1. «Поняття, сутність заходів забезпечення безпеки та суб'єкти кримінальних-процесуальних відносин щодо яких вони застосовуються» де здобувач ретельно розглянув питання щодо поняття правоохоронних органів і правильно дійшов висновку, що й дотепер існують різноманітні точки зору щодо їх визначення, а на підтвердження тези наводить відповідні витяги з різноманітних нормативних актів. Розвиваючи тему дисертант цілком вмотивовано пропонує визначити одним законодавчим актом поняття правоохоронного органу але так і не надає своє бачення, в якому ж нормативному акті це зробити та в якій редакції.

3. У підрозділі 2.2. «Класифікація та характеристика заходів забезпечення безпеки» дисертант ретельно, як на думку опонента, надає характеристику

заходам забезпечення безпеки, підтримуючі або критикуючі наявні у науковій літературі позиції з цього приводу. Разом з тим, вважаємо що у подальших своїх дослідженнях автору слід обов'язково звернути свою увагу до питання криміналістичного забезпечення заходів забезпечення безпеки, що надасть роботі ще більш практичної вагомості.

4. Розкриваючи питання взаємодії органів, що забезпечують безпеку осіб, які беруть участь у кримінальному процесі (підрозділ 2.4.), здобувач акцентує увагу на тому, що *«особи, які залучаються до виконання завдань оперативно-розшукової діяльності, зобов'язані зберігати таємницю, що стала їм відома. Розголошення цієї таємниці тягне за собою відповідальність за чинним законодавством, крім випадків розголошення інформації про незаконні дії, що порушують права людини. Забороняється залучати до виконання оперативно-розшукових завдань осіб, професійна діяльність яких пов'язана зі збереженням професійної таємниці, а саме: адвокатів, нотаріусів, медичних працівників, священнослужителів, журналістів, якщо таке співробітництво буде пов'язано з розкриттям конфіденційної інформації професійного характеру»*. Цілком погоджуючись з наведеним нагадаємо, що на с.118 дисертант посилається на думку В.К.Весельського у тому сенсі, що коли «гроші вирішують все», небезпека витоку інформації зростає. З огляду на це цікаво було б з'ясувати думку дисертанта щодо дій органів, що забезпечують безпеку осіб, які беруть участь у кримінальному процесі, при «раптовому, неочікуваному» витоку інформації (а її найчастіше презентують як «інсайдерську») через ЗМІ в рамках журналістських розслідувань та ін.

5. Для кращого розуміння та схематичного сприйняття окремих аспектів інституту забезпечення безпеки осіб у кримінальному процесі в країнах з англо-саксонською та романо-германською правовими системами дисертант навів відповідну таблицю, що демонструється у Додатку 1. Вважаємо, що аналогічним чином слід було підійти й до питання висвітлення й аналізу (порівняння) вітчизняної законодавчої бази.

Висновки:

1. Висловлені зауваження стосуються окремих аспектів, за своїм змістом здебільшого носять дискусійний або рекомендаційний характер і не впливають на загальну позитивну оцінку дисертаційної роботи Павла Вікторовича Серебрянського, яка є актуальним, самостійним, завершеним дослідженням, в ході здійснення якого отримані нові науково обґрунтовані результати, що відзначаються певним науковим рівнем і практичною значущістю, в сукупності розв'язує конкретне наукове завдання щодо вирішення проблемних питань по забезпеченню безпеки осіб, які беруть участь у кримінальному процесі.

2. Дисертація відповідає вимогам пунктів 9 і 11 Постанови Кабінету Міністрів України від 24 липня 2013 року № 567 «Про затвердження порядку присудження наукових ступенів (зі змінами, внесеними згідно з Постановою Кабінету Міністрів України №656 від 19.08.2015 р. та № 1159 від 20.12.2015 р.).

3. Здобувач – Серебрянський Павло Вікторович заслуговує на присудження йому наукового ступеня кандидата юридичних наук за спеціальністю 12.00.09 — кримінальний процес та криміналістика; судова експертиза; оперативно-розшукова діяльність.

Офіційний опонент:
Професор кафедри
кримінально-правових дисциплін та судових експертиз
Донецького юридичного інституту МВС України,
доктор юридичних наук, доцент,
«10» жовтня 2019 року

О.В.Одерій